

Засоби відтворення інтертекстуальності роману Шарлоти Бронте «Джен Ейр» у перекладах

Явище інтертекстуальності завжди привертало увагу дослідників як у галузі мовознавства, так і літературознавства, адже розвиток культури, зокрема літературної творчості, не може здійснюватися у відриві від вже накопиченої літературної спадщини.

Термін «інтертекстуальність» був запропонований відомим французьким постструктуралістом Юлією Крістєвою у 1967 році на основі аналізу концепції «поліфонічного роману» російського філософа і літературознавця М.М. Бахтіна, який зафіксував феномен діалогу тексту з текстами, що передують йому та є паралельними з ним у часі. Ю. Крістєва дає таке визначення цього поняття: «Ми назвемо інтертекстуальністю ту інтеракцію, яка відбувається всередині окремого тексту. Для суб'єкту, що пізнає, інтертекстуальність – це ознака того способу, яким текст прочитує історію та вписується в неї» [1: 102].

Сьогодні теорія інтертекстуальності вийшла за межі вивчення зв'язків між текстами у художній літературі і стала предметом дослідження широкого кола наук – лінгвістики, літературознавства, теорії мистецтва, когнітології, герменевтики, текстології тощо.

Текст, завдяки своїй знаковій природі, постійно перебуває у взаємозв'язку з іншими текстами і саме ці міжтекстові зв'язки актуалізуються під час його сприйняття читачем.

Основними поняттями теорії інтертекстуальності є «текст-приймач», який робить можливим реалізацію міжтекстових зв'язків; «прецедентний текст» – текст, на який робиться інтертекстуальне посилання; та «інтертекст» – конкретна реалізація посилання на прецедентний текст.

Таким чином, інтертекстуальність виявляється центральною категорією, з якою стикається читач, який вступає в прямий діалог з художнім текстом та його автором.

Основними компонентами інтертекстуальності, завдяки яким відбувається реалізація міжтекстових зв'язків, є цитати, алюзії, ремінісценції, посилання. П. Торп виділяє також центон, апікацію, пастиш, буриме, перифразу [2].

Метою цієї статті є аналіз та порівняння деяких способів відтворення інтертекстуальних зв'язків в українському та російському перекладах відомого роману Ш. Бронте «Джен Ейр», здійснених Петром Соколовським та Іриною Гуровою. Актуальність такого дослідження зумовлена необхідністю подальшого всебічного вивчення явища інтертекстуальності в аспекті художнього перекладу.

Шарлотта Бронте – явище унікальне в історії англійської літератури XIX ст. Вона вписала яскраву і самобутню сторінку в розвиток англійського роману. В її творах особливо чітко проявилися найхарактерніші риси англійського реалізму XIX с. Її роман «Джен Ейр» наскрізь пронизаний різноманітними цитатами, алюзіями, ремінісценціями, що дає великий простір для дослідження явища інтертекстуальності. Очевидно, що упізнавання читачем-реципієнтом маркерів інтертекстуальних зв'язків, якими насичений текст роману, є важливим з точки зору реалізації авторського задуму, а отже й адекватного, багатовимірного сприйняття цього твору. Зважаючи на часову та культурологічну відстань між автором та сучасним українським / російським читачем, перед перекладачем повстає відповідальне завдання – відтворити для читача складну інтертекстуальну тканину твору у якомога менш ушкоджену вигляді.

У випадку перекладу інтертекстуальних одиниць перекладацькі підходи не можуть бути строго фіксованими, вони визначаються окремо в кожному конкретному випадку залежно від характеру інтертекстуального зв'язку, ступеню прецедентності тексту, на який здійснюється посилання, контексту, різноманітних соціокультурних факторів тощо. При перекладі інтертекстуальних одиниць слід звертати увагу на приналежність їх до універсальної, національної або індивідуальної енциклопедій.

Розглянемо деякі засоби відтворення інтертекстуальних зв'язків у тексті роману Ш. Бронте при перекладі українською та російською мовами:

1. In five minutes the confused throng was resolved into order, and comparative silence quelled the Babel clamour of tongues [3: 46].

... за п'ять хвилин галаслива юрба припинила, і після вавилонського стовпотворіння настала тиша [4: 49].

...через пять минут беспорядочная толпа разошлась по своим местам, разноголосый хор смолк и воцарилась относительная тишина [5: 55].

В цьому реченні авторка використовує алюзію на Вавилонську вежу, щоб передати атмосферу безладу у класній кімнаті. П. Соколовський звертається до канонічного перекладу слова «Babel» («вавилонське стовпотворіння») і зберігає алюзію. У перекладі І. Гурової відсутній цей ефект. Вона перефразує алюзію, замінюючи її функціональним еквівалентом, і тим самим позбавляє читача ефекту «впізнавання».

2. From where I stood I could see the title – it was "Rasselas" ... [3: 49].

Зі свого місця я змогла прочитати заголовок – «Расселас» [4: 52].

Я разглядела название «Расселас» [5: 55].

Оскільки згаданий у тексті роман Самюеля Джонсона є мало відомим сучасній українській та російській читачській аудиторії, маркер інтертекстуальності у цьому реченні потребує допоміжних засобів актуалізації при перекладі. П. Соколовський обирає стратегію точного відтворення назви з коментарем і супроводжує

назву роману приміткою («Історія Расселаса, принца абіссінського» – роман Самюеля Джонсона (1709-1784), вченого і критика, укладача тлумачного словника англійської мови)). У перекладі І. Гурової будь-який коментар відсутній. Отже, ймовірно, для читача російського перекладу назва книжки, яку читала Хелен Бернз і якій, до речі, присвячений достатньо об'ємний фрагмент тексту, залишиться, як і для Джен Ейр, «дивною».

3. A frequent interlude of these performances was the enactment of the part of Eutychus by some half-dozen of little girls, who, overpowered with sleep, would fall down, if not out of the third loft, yet off the fourth form, and be taken up half dead [3: 62].

Деякі меншенькі дівчатка не витримували й падали, зморені сном, додолу зі своїх лавок, їх підводили напівмертвих від втоми ... [4: 65].

Часто младшие девочки вносили некоторое разнообразие, уподобляясь Евтиху, который упал из окна во время проповеди апостола Павла, – они засыпали и падали, правда, не с «третьего жилья», но с четвертой скамьи, и их поднимали полумертвыми от утомления [5: 72].

В українському перекладі втрачено гумор оригінального речення, який створюється порівнянням падіння зморених дівчаток молодших класів з падінням юнака Євтиха з вікна третього поверху під час бесіди апостола Павла (Діяння 20). У російському перекладі алюзія, яку важко розпізнати читачам, не знайомим з текстом Діянь апостолів, збережена. Інтертекстуальний зв'язок розкрито за допомогою **додаткової інформації**, що міститься в означальному реченні. Водночас потрібно зазначити, що словосполучення «не с «третьего жилья» буде не зрозумілим читачам, які не знають біблійного контексту.

Як бачимо, складна інтертекстуальна тканина оригіналу зазнає трансформації у тексті перекладу, і саме від перекладача залежить, якою її сприйматиме читач. Способи відтворення інтертекстуальності в художньому перекладі, на нашу думку, потребують всебічного аналізу та оцінки, оскільки від успішності цих способів залежить розуміння твору читачем та задоволення від читання перекладеного твору.

Література

1. Кристева Ю. Бахтин, слово, діалог и роман // Вестник МГУ. – Серия 9. – Филология. – 1995. – №1. – С. 97-124.
2. Тороп П. Тотальный перевод. – Тарту: Изд-во Тартуского ун-та, 1995. – 220 с.
3. Charlotte Bronte. Jane Eyre. – Scholastic Inc, 2003. – 502 p.
4. Бронте Ш. Джен Ейр / Пер. с англ. П. Соколовського. – Харків: Фоліо, 2008. – 538 с.
5. Бронте Ш. Джен Ейр: Роман / Пер. с англ. – СПб.: Издательская группа «Азбука-классика», 2009. – 544 с.